

ГРАМАТИКА

ДО ВІДМІНЮВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ ІМЕННИКІВ НА -О В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Зеновій Терлак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, 79001, Львів, Україна,
тел.: (032) 296 47 17*

Розглянуто історію морфологічної адаптації чужомовних іменників на -о в структурі української мови, узагальнено спостереження щодо характеру пристосування іншомовних запозичень до відмінкової системи української мови, висловлено міркування про необхідність кодифікації на сучасному етапі розвитку української літературної мови словозміни окремих запозичених іменників на -о.

Ключові слова: відмінювання запозичених іменників, норма, кодифікація.

„Каменем спотикання” при спробі реформувані чинний український правопис стало відмінювання іменників іншомовного походження на -о. У проєкті найновішої редакції „Українського правопису” серед традиційного переліку груп незмінюваних чужомовних іменників із фіналями -а (*амтла, боа*), -е (*кафе, кашне*), -є (*ательє, конференсьє*), -и (*Алмати, Амангельди*), -і (*колібри, поні*), -ї (*Луї, Вінї*), -о (*радіо, Онтаріо*), -у (*какаду, шоу*), -ю (*інтерв’ю, меню*), -я (*Золя*) виняток зроблено лише для тих слів із кінцевим -о, у яких перед цією фіналлю стоїть буква на позначення приголосного звука (*бюро, депо, кіно, метро, ситро*) [27, с. 162–163].

Пропозиція пристосовувати такі чужомовні слова до відмінкової системи української мови викликала шалений спротив у прихильників чинного українського правопису, згідно з яким слова *бюро, депо, кіно, манто, метро, радіо* не відмінюються в українській мові [26, с. 104]. Виступаючи на семінарі „Мовна ситуація в Україні та дискусія навколо українського правопису”, який відбувся 28 листопада 2002 р. в Києві, тодішній радник дирекції Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України академік В. Русанівський обурювався: „Пересічний український громадянин публічно не скаже „*бюра*”, тим більше „*б’юра*”, „*метра*”, „*ситра*”, бо він з дитинства засвоїв, що запозичені іменники на „о” не відмінюються. Реформатори пропонують всупереч усталеним правилам їх відмінювати. Одразу ж виникає принаймні два питання. По-перше – як бути з іменниками такої ж структури „*плата*”, „*палаціо*”, „*панно*”? Писати „*плата*”, „*палаца*” і таке інше, чи зробити для них виняток? Тоді винятків буде більше, ніж передбачає головне правило. Друге. Чому відмінюватися мають тільки запозичення на „о”? А як бути з тими, що закінчуються на інші голосні – на „і”, „е”, „у”, „ю”? Може, *таксі – такса, кашне – кашна, какаду – какади, меню – меня*?” [11, с. 6].

Висока емоційна напруженість, що пронизувала сам процес цієї дискусії, звичайно, не сприяла об'єктивному аналізу мовних фактів і не могла забезпечити прийняття виважених висновків. Незважаючи на те, що чинним залишився поки український правопис „радянського розливу”, сьогодні навряд чи можна беззастережно погодитися із висловленими міркуваннями опонентів стосовно характеру входження в морфологічну систему української мови чужомовних іменників на **-о**, і на це є низка вагомих причин.

Не мають рації прихильники чинного українського правопису, які, заперечуючи саму можливість пристосування чужомовних іменників на **-о** до граматичної системи української мови, ігнорують конкретні мовні факти. Даремно акад. В. Русанівський намагався свого часу переконати всіх, що „пересічний український громадянин” ніколи публічно не скаже „*супра*”, бо „він з дитинства засвоїв, що запозичені іменники на „**о**” не відмінюються”. Адже іменник *супро* (від фр. *citron* – шипучий газований підсолоджений безалкогольний напій; лимонад) давно відмінюється в українській мові, і цю норму кодифіковано сьогодні в усіх словниках – напр., в одинадцятитомному тлумачному словнику української мови, членом редколегії якого, починаючи з третього тому, був В. Русанівський (факт словозміни підтверджено тут ілюстрацією *Василько випив півпляшки помаранчевого супра* (Л. Смілянський), або в орфографічному словнику, співавтором якого теж був В. Русанівський і за редакцією якого цей словник витримав кілька перевидань [див. 15; 16; 23]. Але не вносить остаточної ясності й пропозиція авторів „проекту найновішої редакції” українського правопису відмінювати ті чужомовні іменники на **-о**, у яких перед фіналлю стоїть приголосний, бо так сформульоване в цьому орфографічному кодексі правило, на жаль, не дає відповіді на питання, чи ця вимога стосується всіх одноструктурних слів, чи лише деяких із них? Якщо не всіх – то яких саме і чому? Незвичність деяких відмінкових форм і відсутність їх у побутовому мовленні утруднює беззастережне сприйняття пропонованих орфографічних змін, а, як відомо, вагомим критерієм нормативності мовного факту є його суспільне схвалення.

Проблема відмінювання чужомовних іменників на **-о** не є новою для української граматичної системи, і пропоновані зміни до чинного правопису продиктовані прагненням відновити на українському мовному просторі ті словозмінні традиції, які з ідеологічних міркувань були свого часу штучно перервані і що зумовило подальший характер входження іншомовних запозичень у граматичну систему української мови.

Факт словозміни в українській мові деяких іншомовних іменників на **-о** послідовно відображали граматичні і лексикографічні праці початку ХХ ст. – „Грамматика української мови” В. Сімовича [22, с. 175; 181–182;], „Правописний словник” Г. Голоскевича, „Російсько-український словник” за ред. А. Кримського, „Російсько-український словник” О. Ізюмова, „Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни” К. Кисілевського, „Норми української літературної мови” О. Синявського [21, с. 182], „Правописний словник” за ред. О. Панейка та ін. Ці джерела, проте, фіксували різну кількість іншомовних лексем із фіналлю **-о**, не завжди збігалася й подана в них словозмінна характеристика таких запозичень.

В. Сімович, зазначаючи, що „чужі іменники на **-о**, які в нас перейшли до середнього роду, відмінюються” і що „їх відміна йде зовсім на лад українських слів”, наводив декілька прикладів: *авто – авта, авту, в авті, авта...*; *пальто – пальта, пальтом, у пальті, пальта...*; *пяніно – пяніна, пяніну, на пяніні...*; *бюро – бюра, бюру, бюром, у бюрі...*, *фортепяно – фортепяна...*; *депо – депа, депом...*; *кіно, кіна, кіну, кіном* [22, с. 175].

Кодифікував словозмінну норму таких слів і „Український правопис” 1928 р.: „Відмінюються чужі іменники так, як відповідні українські. Зокрема, відмінюються як

іменники ніякого роду слова: *авто, бюро, депо, кіно, мотто, пальто, піяніно, трюмо, саго, цицера*” [див. 8, с. 478].

Г. Голоскевич у своєму „Правописному словнику” додавав до цього переліку ще й такі слова: *гідальго, доміно, есперанто, індиго* (фарба), *кіло, маестро, мікадо, песо, сопрано, танго, флямінго, шевро, касіно* (галицьке, але *казино* – невідм.).

У „Російсько-українському словнику” О. Ізюмова як відмінювані подано ще іменники *барокко, фіяско, сальдо, казино*, зате відсутні *кіно, сато, кіло, індиго, шевро, мікадо, танго, песо, гідальго, мотто*.

Словозміна чужомовних іменників на -о відображена і в опублікованих томах „Російсько-українського словника” за ред. А. Кримського, але лексеми *барокко, паню, депо* зафіксовані там як незмінювані (остання – з посиланням на І. Франка: *Законтрактувався довозити будівельне дерево до військового депо*), а при іменнику *кредо*, який всі джерела подають як незмінюваний, наведено форму родового відмінка (*кредо*) і зазначено, що це слово „неполносклоняемое”, тобто має неповну відмінкову парадигму.

Друге доповнене видання „Правописного словника” за ред. О. Панейка (що є перевиданням у 1941 р. у Львові харківського словника О. Ізюмова) рекомендує відмінювати іменники *барокко, вето, гідальго, касіно* (гал.), *кіно, кіло, пано, фіаско, трико* (матерія), *танго, манто, шевро*, але залишає незмінюваним *сальдо*, не зазначає словозміни лексем *індиго* (рослина), *мікадо, мотто*, а слова *песо, сато* взагалі відсутні в реєстрі.

Засвідчені в спеціальній літературі хитання у пристосуванні чужомовних іменників на -о до відмінкової системи української мови залежали від багатьох чинників. Важливу роль відігравала, зокрема, й частотність уживання запозиченої лексеми в мові-реципієнті. Що уживанішим було слово, то швидше воно зазнавало морфологічної адаптації. Показовим у цьому плані є вхідження в українську морфологічну систему французького за походженням іменника *пальто* (фр. *paletot*). Його, наприклад, вживає у своїх листах Леся Українка. На той час це слово було ще новим, з неусталеною семантикою, тому в листі до матері поетеса вважає за потрібне пояснити його значення: „В легкому убранні ходжу добре (наскільки взагалі сей вираз до моєї походи стосується), але важкого нічого не можу носити, знаю се з того, що раз, ідучи на ванну – се три шаги звідси! – наділа лишню спідницю і хустку під **пальто** (**пальто** – коротка кофта без вати) – і ледве долізла додому” (X, 402). У листуванні письменниці цей іменник засвідчений як у незмінюваній, так і в змінюваній формі, порівн.: „Я не розумію, як можна було пошити такі неподобні **пальто**”. „Тепер і Ліля і Тося зовсім здорові, але ж з Тосею не мало у нас змагання за теплу одягу, за ношення **пальто** на опашки (се остро заборонено!)” [9, с. 231]. „Я от учора **без пальто** гуляла о пів дня, а ввечері і **пальто** не було занадто” (X, 388). „Додати до сього „цілковитий брак” теплого **пальта**” (X, 418). „А що ж би я робила в Києві, ходячи на гору та ще й в ватованому **пальті** і глибоких калошах!” (X, 402).

У „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського його укладачі подають до російського реєстрового слова **пальто** український відповідник **пальто** і лише в дужках зазначають: „обычно склоняется: *пальта, -ту, -том* и т. д.”. Згодом ця запозичена лексема настільки „українізувалася”, що її відмінювання стало загальноприйнятою нормою і ні в кого сьогодні заперечень не викликає*.

* У російській мові процес адаптації іншомовного слова **пальто** теж був непростим. У 1915 р. В. І. Чернишов у своїй праці „Правильность и чистота русской речи” зазначав: „Не очень еще давно академик И. И. Срезневский не смущался тем, что русские люди говорят *без пальта, в пальте, под пальтом*, хотя и указывал, что мода смеется над такими выражениями. Книжная речь здесь, однако, взяла верх над народной, и мы теперь не склоняем подобных слов”. Відомий лінгвіст М. С. Трубецької, який виїхав із Росії ще в 1919 р., писав у 1934 р.: „...Существительное *пальто*, которое согласно правилам

Тенденція змінювати чужомовні іменники на **-о** торкнулася й лексеми **радіо**, у якій перед фіналлю стоїть голосний; щоправда, й академічний правопис, і словник Г. Голоскевича як єдино можливу подають тільки форму орудного відмінка (*радіом*), тоді як словники К. Кисілевського, О. Панейка засвідчують західноукраїнський варіант словозміни цього іменника: *радіо, -я, -ю, -єм*. „Російсько-український словник” О. Ізюмова, навпаки, фіксує це слово як незмінюване, а словник за ред. А. Кримського відповідником до російських *коротковолновик, радио* подає лексему *короткохвильник*.

При деяких запозичених іменниках словники наводили паралельні форми: на **-о**, які вживалися в східноукраїнському варіанті літературної мови, і галицькі, без кінцевого голосного: *фортепіано, -а* і *фортепіян, фортеп'ян -у; сопрано, -а* і *сопран, -у*.

І „Правописний словник” Г. Голоскевича, і „Російсько-український словник” за ред. А. Кримського подавали як незмінювану лексему *казино* побіч із галицьким *касино, -а, а*, „Російсько-український словник” О. Ізюмова рекомендував уже змінювати і *казино, -а*.

Факти словозміни чужомовних іменників на **-о** знайшли своє відображення в художній літературі кінця XIX – початку XX ст. Наприклад: *Але шеф секційний ... та був чоловік мудрий, бувалий. П'ятнадцять міністрів у своїм бюрі перетривав, пройшов огонь абсолютизму, воду федералізму і мідні труби централізму і був кований остро на всі чотири копита* (І. Франко). *До сопрана пристає тенор, плавкий, м'який та палкий* (І. Нечуй-Левицький). *Тенор переплітається з сопраном, неначе дві срібні нитки* (І. Нечуй-Левицький). *Тільки з сусідньої гори Кисілівки широкою хвилею лилася пісня міщан, котрі збирались там на вулицю і співали пісні цілим хором, з басами, тенорами й сопранами* (І. Нечуй-Левицький). *Виходжу в сад і юне серце, незаспокоєне й невтишене, окрилюю зеленим скерцом розспіваної тужно вишині* (Б.-І. Антонич). *П'яне піано на піаніні трав вітер заграв* (Б.-І. Антонич). *...Капельмейстер кучерявих авт тримає в білих рукавичках кусень сонця* (Б.-І. Антонич). *Мов кусні зір розбитих, сплять на цвинтарях машин завмерлі авта...* (Б.-І. Антонич). *Біжать трамваї, омнібуси, ревуть, і порскають, і стогнуть авта, – а десь, на вежі стародавнього собору, поміж святих, поміж потвор, ллють срібні сльози дзигарі* (М. Драй-Хмара). *Глушко, як і треба було чекати, в 1930 історичному році спробував був зорганізувати контрреволюційний повстанський загін. Спроба, звичайно, скінчилася фіаском* (М. Хвильовий).

З-поміж паралельних лексем **фортеп'ян** і **фортеп'яно** перша частіше вживалася в Галичині (не без впливу пол. *fortepian*). Напр.: *В однім куті стояв фортеп'ян з купою нот, в другім круглий столик, під вікнами софка* (І. Франко). *Оглядала кімнати, роздумувала щось і спитала, чи мешкання тепле, бо вона має фортеп'ян, і грає, і не зносить студені* (О. Кобилянська). Таку ж форму фіксуємо і в І. Нечуя-Левицького, твори якого виходили в Галичині: *Старомодна дорога, але важка й завальна мебіль стояла неначе на горбу, й насторожилась бігти наниз, а по другий бік старомодний довгий та вузький фортеп'ян неначе опустив вниз довгого хвоста й заткнув його в куток* (І. Нечуй-Левицький). *Але: Найбільше часу йшло на фортеп'яно, бо грала по кілька годин денно, і на читання* (Н. Кобринська).

Якщо лексема з кінцевим приголосним (**фортеп'ян**) послідовно змінювалася, то запозичення на **-о** ще інколи виступало в незмінюваній формі („До мого **фортепіано**” в

грамматики в качестве иноязычного заимствования не склоняется, в несколько сниженном стиле речи (in weniger gepflegener Sprache) изменяется по падежам и образует форму мн. числа *пальта*, которая для людей моего поколения являлась, хотя, конечно, и несколько просторечной (vulgäre Form), но все же вполне нормальной формой (несклоняемое *пальто* я воспринимаю как искусственную форму)” [Цит. за: 12, с. 164]. А Л. В. Щерба прогнозував у 1945 р.: „Хотя *пальта* звучит еще просторечно, однако рано или поздно этой форме обеспечено будущее” [29, с. 50].

Лесі Українки), але згодом словозміна охопила і його. Порів.: *Вулиці повні вибоїв, тільки в головнім осередку вимощені річними кругляками, по яких селянські вози диркоцуть, мов кепський грач по клавішах розстроєного фортеп'яна* (І. Франко). *Я буду давати концерти на фортепіані, як правдива артистка* (І. Нечуй-Левицький). *Се, певно, якась учителька, що мозолиться цілу днину з дітьми, а вечором гримає по фортеп'яні, щоб оживити свої отупілі нерви* (О. Кобилянська). *Гувернантка якась! Гадає, що я прийму її з фортеп'яном? Таки зараз, аякже! Тут я буду малювати, буду топтати у своїй праці і замість того, щоб мене обдавала свята тишина, буду примушена слухати дурних вправ і гам* (О. Кобилянська). *Ми чули, як вона там, у кімнаті, отворила вікно, далі, по якійсь хвилі, цілий верх фортеп'яна...* (О.Кобилянська). *Дзвонила в ста фортепіанах омолодйнена весна* (Б.-І. Антонич). *Отож у Лисенка, новітнього Бояна (у львівській так його називано „Зорі”), буквально я п'янів од звуків фортеп'яна...* (М. Рильський). *Але згадаймо, як колись Юхим боровся з фортеп'яном дорогим!* (М. Рильський, натяк на „Сліпого музиканта” В. Короленка).

Дослідник мови української періодичної преси кінця XIX – початку XX ст. М. Жовтобрюх відзначав, що, за його спостереженнями, іменник **бюро** „змінював свої форми у всіх відмінках однини й множини”: *до бюро праці* (1908), *начальник бюро* (1912р.), *бюрови* (1911), *бюром* (1910), *в бюрі* (1911), *інформаційно-торговельні бюро* (1899), *в бюрах* (1913) тощо [6, с. 100].

Норму щодо відмінювання частини запозичених іменників на -о було, однак, ліквідовано в „Українському правописі” 1933 р. У Постанові Народного комісара освіти України від 5 вересня 1933 р. зазначалося, що „Український правопис” 1928 р. „був скерований на штучний відрив української мови від тої мови, що нею говорять багатомільйонні маси українських робітників та селян, на штучний відрив української мови від мови російської” [8, с. 488]. Новостворена комісія при НКО мала своїм завданням очистити український правопис від націоналістичних перекохань, які ставили „бар'єр між українською та російською мовою” [8, с. 489]. У зв'язку з цим були ліквідовані „націоналістичні правила” щодо правопису іншомовних слів, викинуто форми, що „засмічували сучасну українську мову архаїзмами, непотрібними паралелізмами, провінціалізмами” [8, с. 490]. За аналогією з російською мовою всі іншомовні іменники з кінцевим голосним потрібно було залишати в українській мові незмінюваними, і з того часу цю норму послідовно рекомендують усі українські граматики і словники, у тому числі й чинний правопис, у якому зроблено виняток лише для слова *пальто* („але *пальто* відмінюється” – сказано там [26, с. 104]).

Свого часу акад. І. К. Білодід гостро критикував порушення цієї норми в текстах художнього стилю. „Не варто, на нашу думку, – зауважував він, – звертатися до хоча й спокусливих, але штучних рим, пов'язаних із неправильним вживанням слова:

Він говорить – і до радій
Припадають ті, що в зраді й
Злобі, немочі, зневірі

Подичавіли, як звірі (Д. Павличко, Пальмова віть, 1962).

Утворення форми родового відмінка множини – **радій** від **радіо** є неприпустимим ні з погляду сучасного народного словотвору, ні з погляду літературної норми, – що добре відомо авторові-філологу” [1, с. 244]. „Суворий критик”, однак, випустив із уваги стилістичне навантаження цієї словоформи в наведеному контексті, бо, „нешадно” викриваючи закордонних „націоналістів”, автор вірша цілком доречно намагався використати й елементи того слововжитку, що характеризував тогочасну українську еміграцію.

Треба сказати, що в російській мові процес адаптації іменників іншомовного походження на **-о** теж проходив через кілька етапів. Як стверджує І. П. Мучник, ця група слів почала активно проникати в російську мову в середині XVIII ст., і початково проявлялася тенденція їх повного пристосування до відмінкової системи російської мови, причому це торкалося не лише загальних, а й власних назв. Напр.: *Каенна, могущая себя обогатить и наши богатства **какао**м умножить, содержит в себе только от 500 до 600 жителей. Мужчина в розовой **домине**. Но многие ли удивляются **Отеллу**?* [див. 12, с. 161]. Але вже з початку XIX ст. у російській мові спостерігаються зміни в освоєнні подібних іншомовних запозичень – вони поступово починають уживатися в незмінюваній формі. Б. Унбегаун пояснював це тим, що російська літературна мова формувалася в середовищі вищих кіл суспільства, які на той час особливо захоплювалися французькою мовою, і саме звідти й потрапило в російську чимало незмінюваних іменників, які в подальшому й визначили долю подібних запозичень [див. 12, с. 158–159]. Уперше кодифікував у російській мові незмінюваність запозичених іменників із кінцевими голосними М. Греч у 1827 р. [5, с. 56]. І хоча в першій половині XIX ст. ще спостерігається боротьба двох тенденцій щодо адаптації подібних запозичень і, за спостереженнями Л. Булаховського [див. 12], тенденція до зміни морфологічного складу запозичених іменників навіть переважає*, але кодифікована граматики норма поступово набирає сили й утверджується остаточно. Окремі відхилення від цього правила, що трапляються в російських текстах ще й на початку XX ст., не змогли похитнути загальнообов'язкової норми.

Як зауважує І. П. Мучник, „процеси граматичного освоєння цих слів у російській літературній мові суттєво відрізняються від відповідних процесів в інших слов'янських літературних мовах” [12, с. 148], бо якщо „в інших слов'янських мовах чітко виступає тенденція до включення всіх запозичених слів у наявну систему відмінювання, до послідовного перетворення первісно морфологічно незмінюваних слів у змінювані”, то „в російській мові, навпаки, проявляється настійна тенденція до збереження в деяких групах запозичених слів незмінюваного морфологічного складу в будь-яких їх сполученнях з іншими словами в реченні” [12, с. 148].

Автор наводить факти морфологічної адаптації іншомовних іменників із фіналлю **-о** в сербохорватській (за тодішньою термінологією), чеській, польській мовах, але жодним словом не згадує української. На його думку, „французький” вплив на граматичну систему російської мови значно перебільшено. У кінці XVIII – на початку XIX ст., коли в російську мову почали проникати іншомовні запозичення з кінцевим голосним, остання відзначалася вже дуже міцною системою словозміни, і це давало їй можливість „виражати відмінкові значення не лише наявними, а й субститутованими афіксальними засобами” [12, с. 159], тобто під незмінювані форми підставлялися релятивні значення відповідних відмінкових форм іменників із змінюваним морфологічним складом (як стверджував А. І. Смирницький, у словах типу *метро, депо* „наявна по суті омонімія ряду різних форм” [цит. за: 12, с. 150]. Поділяючи думку вчених щодо процесу розкладу системи синтетичного відмінювання у багатьох слов'янських мовах, І. П. Мучник зазначає, що сліди цього розкладу найменшою мірою торкнулися російської мови, „як, зрештою, й інших східнослов'янських мов” [12, с. 160]. Ідеологічний підтекст кодифікованої граматичної норми „в інших східнослов'янських мовах” російські лінгвісти, звичайно, замовчують.

* І. П. Мучник наводить такі приклади зміни іменниками свого морфологічного складу в XIX ст.: *Младший из моих хозяев взялся быть моим **чичероном*** (Пушкін). *Приезжий не спрашивал себе ни чаю, ни **кофию*** (Пушкін). *На **бюре**, выложенном перламутною мозаикой..., лежало множество всякой всячины* (Гоголь). *Важнейшее, что я здесь узнал, состоит в том, что модные духи называются **рассілі** и пахнут **алоел*** (Герцен). *Алеутина... играла на **фортепиане** и на арфе...* (Греч) [12, с. 162].

У світлі правописних суперечок, що точаться на сучасному етапі розвитку і функціонування української мови, потребують, отже, відповіді два принципово важливих питання: 1) чи доречно сьогодні продовжувати канонізацію незмінюваності в українській мові запозичених іменників на -о і робити виняток, як про це йдеться в чинному правописі, лише для лексеми *пальто*? 2) чи доцільною сьогодні є рекодифікація словозмінної норми, яку закріплював правописний кодекс 1928 р. стосовно окремих чужомовних іменників на -о, і формулювати це правило так, як його подано в „проекті найновішої редакції” українського правопису?

Безперечно, що норми чинного „Українського правопису”, зорієнтовані на усунення „штучного” бар’єру між українською і російською мовою, упродовж багатьох десятиків літ формували мовну свідомість українців, тому висловлювані сьогодні рекомендації пристосовувати окремі запозичені іменники на -о до морфологічної системи української мови, тобто змінювати їх, викликають у частини населення, особливо російськомовного, рішучий спротив. Однією з причин тривалих і по суті безплідних суперечок навколо цього питання є традиція розглядати його в системі правописних норм, яка бере свій початок від „Українського правопису” 1928 р. На той час такий підхід мав своє наукове виправдання. Як справедливо зазначає акад. В. В. Німчук, „Великою заслугою лінгвістів, що працювали над „Українським правописом” у 1925–1927, 1928 рр., було те, що вони кодифікували морфологічну систему писемно-літературної мови, адже підневільне становище українців у XVIII – поч. XX ст. не давало змоги виробити соборні норми в цій галузі її структури. Правопис закінчень кодифіковано насамперед з уваги на наявність двох варіантів (галицького і наддніпрянського) літературної мови та діалектне розмаїття. Морфологія, кодифікована в 1928 р., за кількома винятками, не зазнала суттєвих змін у всіх наступних виданнях „Українського правопису” аж понині” [13, с. 49]. Проте сьогодні, на початку XXI ст., коли морфологічні (словозмінні) норми кодифіковані в багатьох українських граматиках і словниках, розглядати їх серед орфографічних (правописних) правил вже видається недоречним хоча б із тієї причини, що їх кодифікованість по-різному проектується на мовну реальність і не завжди корелює з узусом. Якщо конкретна правописна норма є обов’язковою на певному етапі розвитку і функціонування мови й рекомендує, наприклад, після губних перед буквами **я, ю, є, ї** писати апостроф, то ця вимога стосується всіх без винятку *українських одноструктурних* слів, і не може бути так, щоб в один і той же період часу слово *м’ята* писали з апострофом, а слово *м’ясо* – без апострофа. Морфологічні ж норми не відзначаються такою всеохопністю й обов’язковістю, тому в системі граматичних форм існує чимало винятків, а окремим відмінковим значенням притаманна варіантність способів їх вираження, що з часом приводить до витіснення старої норми новою. І щоб визначити для себе, яку флексію слід вжити в конкретному випадку, треба заглянути до словника чи граматики, а не до правопису. Усе це стосується і характеру адаптації в українській мові запозичених іменників на -о, який мав на різних теренах українських земель і в різні періоди функціонування української мови свої особливості. Тривалі заборони в Російській імперії української мови („не было, нет и быть не может”) штучно перервали об’єктивний процес формування її норм, тоді як у Західній Україні вона функціонувала в різних стильових різновидах, а її норми узаконювали галицькі граматики і словники. І якщо автори „Українського правопису” 1928 р. ще намагалися якось узгодити наддніпрянський і галицький варіанти словозмінної системи української мови, то згодом у правописі 1933 р. ці факти було грубо проігноровано і директивним методом запропоновано на підрадянській Україні такі правила словозміни, які б максимально наближували українську мову до російської, хоча в Західній Україні стара норма офіційно продовжувала існувати аж до закінчення Другої світової війни.

Зокрема, у 1943 р. вийшло третє доповнене видання „Українського правопису” за ред. І. Зілінського, у якому стосовно відміни чужих слів зазначено: „деякі іменники, що закінчуються на **-о**, відмінюються як наші іменники середнього роду (село), напр.: **авто, з авта, автом...**, **кіно, бюро, мотто, пальто, радіо, депо, піяніно** і т. ін., хоч такі, як **брутто, нетто, порто, сальдо, сольо, тріо, франко** звичайно не відмінюються” [25, с. 45]. З огляду на це чинну сьогодні в українській мові норму, яка рекомендує залишати запозичені іменники на **-о** в незмінюваній формі, аж ніяк не можна пояснити тими об’єктивними причинами, які стали визначальними при кодифікації морфологічної системи російської мови.*

Як показують спостереження, ні кодифікована на початку минулого століття норма відмінювати в українській мові „деякі” запозичені іменники на **-о** не змогла усунути різною у визначенні як кінцевого списку таких лексем, так і особливостей їх словозміни, ні узаконена згодом категорична пропозиція залишати такі слова незмінюваними не вплинули на суперечливий характер морфологічного функціонування окремих лексем як в усному, так і писемному мовленні.

Щоб визначити можливість морфологічної адаптації в українській мові окремих чужомовних іменників на **-о**, потрібно з’ясувати як склад таких запозичень у лексичній системі мови, так і причини їх неоднакового морфологічного пристосування. Сьогодні обсяг таких слів значно збільшився в порівнянні з початком ХХ століття, коли їх почали фіксувати українські словники. Серед іншомовних іменників на **-о**, що наявні в сучасних лексикографічних джерелах [14; 23], можна виділити такі тематичні групи лексем, у яких перед фінальною стоїть буква на позначення приголосного звука:

- 1) назви осіб: *маестро, мікадо, кабальєро, торєро* (тореадор), *суперкарго, гідальго, інкогніто, сопрано, контральто, жиголо, факіно* (вантажник);
- 2) назви тварин: *гуанако, динго, маго* (мавпа), *жако* (папуга), *тюрбо* (риба), *торпєдо* (риба), *фламінго*;
- 3) назви дерев, рослин і їх плодів: *авокадо, манго, еспарто, сорго, квебрахо* (дерево);
- 4) назви одягу і взуття: *декольте, доміно* (маскарадний костюм), *жабо, кімоно, манто, пальто, пончо, сабо, сомбрєро, трико, фігаро* (кофта);
- 5) назви напоїв і продуктів харчування: *бордо* (вино), *кюрасо* (лікер), *мокко, ситро, ескімо, харчо, саго* (крупа);
- 6) назви будівель і приміщень: *ранчо, палацо, бістро, казино, депо, кіно*;
- 7) назви музичних термінів: *алєгро, алєрєто, аріозо, болєро, банджє, вібрато, групєто, інтермецо, концертїно, лібрєто, мецо, модерато, мурмурандо, піанїно, піцкато, прєсто, рондо, скєрцо, соло, сопрано, танго, трємоло, фанданго, фортеп’яно, фугато*;
- 8) назви фінансових і економічних термінів: *авїзо, а-контто, бордєро, брутто, вєто, ембарго, жиро, інкасо, контто, манко, нетто, порто, порто-франко, ресконтро, сальдо, статус-кво, сторно*;
- 9) назви спортивних термінів: *ватєрполо, джудо, самбо, сальто*;
- 10) назви термінів живопису: *альфреско, меццо-тинто, панно, сграфїто, сфумато*;
- 11) назви термінів архітектури: *бароко, рококо*;
- 12) назви літературознавчих термінів: *кватрочєнто, квінчєнто, мотто, рондо, фабльо*;

* Як зазначає І.П.Мучник, „саме тому, що граматична будова російської мови характеризується міцною і розгалуженою системою відмінкових протиставлень не лише іменників, а й інших імен, вона була здатна з самого початку більшою мірою, ніж південні і західні слов’янські мови, вдаватися до вираження відмінкових закінчень за допомогою субституції і тому залишала такі запозичення в морфологічно незмінюваному вигляді” [12, с. 160].

- 13) назви лінгвістичних термінів: *арго, есперанто, ідо*;
- 14) назви поліграфічних термінів: *гальвано, цицера*;
- 15) назви фізичних і математичних термінів: *гало, нейтрино, зеро*;
- 16) назви медичних термінів: *люмбаго*;
- 17) назви географічних термінів: *плато, суроко, торнадо*;
- 18) назви суспільно-політичних термінів: *бюро, гетто, гестапо*;
- 19) назви транспорту, засобів пересування: *авто, ландо* (каре́та), *метро*;
- 20) назви грошових одиниць: *ескудо, євро, песо, скудо, сольдо*;
- 21) назви предметів: *табло, трюмо, фото, ласо* (аркан);
- 22) назви ігор: *доміно, лото, серсо*;
- 23) назви мір: *кіло*;
- 24) назви матеріалів і речовин: *індиго* (фарба), *габро* (облицювальний матеріал), *гуано* (добриво), *шевро* (шкіра);
- 25) назви машин і механізмів: *динамо, магнето*;
- 26) назви абстрактних понять: *фіаско, ельдорадо, кредо*.

Частину таких запозичень подано у тлумачному словнику без відповідних ілюстрацій (*авізо, адажіо* (як назва музичного твору), *альфреско, арго, банджо, ватерполо, жиро, зеро, ідо, інкасо, кюрасо, люмбаго, маго, манко, меццо-тинто, мокко, мотто, поло, ресконтро, сторно, суперкарго, тюрбо, фанданго, фігаро, харчо, цицера*), що свідчить про низьку частотність їх функціонування в писемних джерелах. Коли ж уживання реєстрового слова підтверджує контекст, то лексикографи намагалися оминати зафіксовані в текстах факти словозміни окремих лексем і здебільшого добирали такі приклади, у яких запозичені іменники вжиті у формі називного або знахідного відмінка, бо при реєстровому слові стояла ремарка *невідм.*, напр.: *Назустріч з туману виринуло крите авто* (В. Козаченко). *Виклав своє політичне кредо* (Н. Рибак). В окремих випадках спостерігаємо самовільну зміну авторського тексту. Наприклад, у тлумачному словнику до реєстрового слова *гідальго* подано ілюстрацію з „Камінного господаря” Лесі Українки: „*Гадаєте, що як іспанський гранд / дочці гідальго кине шлюбний перстень, / немов гаман з червінцями лхварці, / то в ній повинно серце розвісти, / а не облитись кров'ю?*”, хоча в оригіналі маємо „*дочці гідальга*” [VI]. Винятки у використанні ілюстративного матеріалу зроблено лише в тих випадках, коли реєстровими виступають паралельні форми іменників – із фіналлю -о і без цієї фінали, напр., *фортеп'яно, невідмін.* і *фортеп'ян, -а: – О пані! – сказав [поет]. – Господине кохана! Можливо, у вас і бажання нема, Але чорно-біла тропа фортеп'яна Блищить так печально нездвигна й німа, – Нехай оживе, забринить, зарокоче* (М. Бажан).

На можливість пристосування запозичених іменників на -о до відмінкової системи української мови впливає, як показує практика, як частотність їх уживання, так і милозвучність та природність утворюваних граматичних форм. Деякі з них стали настільки звичними елементами лексичної системи української мови, що їх іншомовне походження сьогодні вже не відчувається. Так сталося і з запозиченим словом *пальто*, що вже повністю „українізувалося”, і з лексемою *ситро*, яка раніше дуже часто вживалася (зараз її активно витіснили з ужитку інші фірмові напої) і словозміну якої послідовно фіксують усі лексикографічні джерела [див. 3; 15; 16; 20; 23].

Писемне мовлення, проте, засвідчує факти словозміни й деяких інших іменників на -о, хоча словники, згідно з чинним правописом, офіційно подають при них ремарку *невідмін.* Маємо на увазі не лише тексти (здебільшого художні), що опубліковані в другій половині XIX – першій половині XX ст., чи ті, що створені в діаспорі з дотриманням елементів харківського правопису і які сьогодні є надбанням широких кіл нашої громадськості, а й

сучасні, що репрезентують художній, газетно-публіцистичний і науково-популярний стильовий різновиди літературної мови. В останньому випадку демократизації норми сприяла, звичайно, публікація „Проекту найновішої редакції” українського правопису (1999 р.), автори якого намагалися зняти „табу” на незмінюваність деяких іншомовних іменників на **-о**. Але цікаво, що в орбіту словозміни потрапляють сьогодні не всі перераховані в найновішій редакції правопису запозичені іменники, в яких перед фінальною стоїть буква на позначення приголосного, а лише деякі з них, тому рекомендоване тут „правописне правило” входить у деяку суперечність з узусом.

Проведені спостереження дають можливість узагальнити процес входження чужомовних іменників на **-о** в морфологічну систему української мови. Так, усе більшого поширення набуває відмінювання лексеми **авто** (фр. auto, від auto(mobile) = автомобіль), порівн. у минулому – *Пані й офіцер висіли з авто і зайшли до будиночка* (У. Самчук). *І раптом зникнуть ф'якри, авто, Трамваї, світла і бетони, І встане вічність – вічна правда, І місто в вічності потоне* (С. Маланюк) – і в мові сучасних ЗМІ: *Рятувальники насамперед перевірили, чи немає когось у салоні авто* (Експрес, 12.04.05). *На Турківщині в кабіні авто згоріла 5-річна дитина* (Ратуша, 27.03.06). *Отож найперше я б заборонив, аби по центру міста їздили авто* (Поступ, 15.04.05). „*Арсен*” подарував **авто** (Львівська газета, 26.12.05). *Незабаром з площі Ринок почнуть забирати авто* (Ратуша, 03.01.06). *Лише їх (мерседеси) вони вважають справжніми автоами* (Експрес, 21.08.09). *Та, попри шалену любов до власних авто, правила дорожнього руху тут річ доволі загадкова* (Експрес, 21.08.09). *З вікна авто чи автобуса видно лише обрив* (Експрес, 21.08.09). *Гонорові авто. Тюнинг – особлива тема для автомобілістів. Вони ладні витратити чималі гроші, щоб зробити свою улюблену машину єдиною і неповторною – розмалювати її, обклеїти спеціальною плівкою, начепити різні навісні деталі...* *На вулицях Львова досить часто можна зустріти такі незвичні авто* (Високий замок, 26.09.12). *Він (конкурс), за словами просвітянина, має справжню українську душу – душу дитячу, а тому природну, ще не захаращену „небошкрябами, автоами й асфальтом”* (Літературна газета, 3.08.04). *У Швеції авто на етанолі швидко стали популярними* (Народний оглядач. Інтернет-газета, 18.04.06). *СААБ випускатиме авто на біопаливі* (Народний оглядач. Інтернет-газета, 18.04.06). *Вибір авто залежить від товщини гаманця...* (Інтернет, 02.06.2004). *Звідки приїжджають пожежні авто туди, де ти живеш?* (Інтернет). *Інколи Коралі бачить у резерві Сарсі пожежні авто та авто швидкої допомоги* (Інтернет).

Природнім стає включення у словозмінну орбіту іменника **кіно**, порівн. у минулому – *Вона продає свою любов до кіна* (Пролетарський театр, 1930). *Етюди до історії кіна* (назва монографії О. Полторацького, К., 1930) – і сучасне слововживання: *Сем Мендес: шлях до кіна. Режисер Сем Мендес розповідає про свої враження від праці над фільмом „Шлях до пекла” і не тільки...* (Кіноколо, 23.11.2002). *Його наступною працею в кіні стала спроба екранізування тангстерського роману Макса Колліна „Шлях до пекла”* (Кіноколо, 23.11.2002). *Протягом листопада у столичному кінотеатрі „Жовтень” проходить акція для студентів-першокурсників „Культпохід до кіна!”* (Кіноколо, 2.11.2007). *Кіна не буде! Якщо ти не захистиш український дубляж!* (Тексти.org.ua. 8.04.2012). *Пізніше, на щастя чи жаль, цю прекрасну віру майже знищили чи то штампам масового кіна, чи телебачення, чи то звичка, але ж непоодинокі спроби формувати за допомогою „придворних” митців політичну свідомість громадян ми бачимо ще й зараз і в Росії, і в США* (Інтернет, 20.04.2012). *Одним із перших цю тенденцію помітив німецький критик Зігфрід Кракауер, чия книжка „Від Калітарі до Гітлера. Психологічна історія німецького кіна” вийшла у видавництві „Грані-Т” у перекладі І. Андруценка. Як стверджує анотація, „автор дослідив вплив кіна на соціум і націю загалом на прикладі формування*

кінематографом гітлерівського автоматизму в душах німців як соціальної основи для встановлення фашистської ідеології” (Інтернет, 05.03.2012). Донині цей текст залишається класичним за підходом до феномену **кіна** як згустку елементу колективного несвідомого, що відображає процеси масової культури чи не чіткіше за різноманітні соціологічні „заміри” (Інтернет). „Форум видавців” іде до **кіна** (Високий замок, 17.10.2011). Кореспонденти „ВЗ” взяли участь у квесті старими „**кінами**” міста (Високий замок, 1.10.2012). Найвідоміші довоєнні „**кіна**” на вуличках Львова розилювали кореспонденти (Високий замок, 1.10.2012).

Як уснорозмовне, так і писемне мовлення засвідчує активну словозміну музичних термінів **фортепіано, піаніно, сопрано**, наприклад: Він цікавився **фортепіаном** і млів від прослуховування музики (Г. Прохасько). Вона віднесла стілець і подалась до **фортепіана** в кінці залу (Ю. Покальчук). Отець Іван Дуцько любляв проводити вечори за **фортепіаном**, виконуючи різноманітні мелодії, які наспівувала його творча уява (часопис „Жива вода”, № 2, лютий 2012). „Музичний цирк”, гра на препарованому **фортепіані** і акваріумах з водою, концерт-медитація. Все це чекає на гостей фестивалю сучасного мистецтва „ГОГОЛЬFEST”, що стартує 21 вересня в промзоні на Видубичах (Інтернет, 12.09.2012). Гра на віолончелі з **фортепіаном** у складі Оксани Горелової і Тимофій Тетяни (Інтернет, 09.05.2012). У листі батькові від 31 серпня 1782 р. Моцарт висловив своє задоволення **фортепіаном** роботи Баумана (Інтернет, 05.08.2010). В юнацтві вчився гри на акордеоні, **фортепіані** (Інтернет, Вікіпедія). Насичена **фортепіаном** музика змушує задуматись, доводить до медитативного стану (Інтернет, 04.02.2009). Після виходу К. Хердзіна з квартету Збігнева Намисловського його місце за **фортепіаном** посів Славомір Яскуле, який багато місяців співпрацює з лідером в його закордонних подорожах (Інтернет, 26.06.2003). Музичні ранки під супровід **фортепіана** (Інтернет, 23.08.2012). Люблю проводити час наодинці з **фортепіаном**, музика допомагає мені розв'язати сум та підняти радість (Інтернет). Ну куди тобі в гори, хлопчику, тобі б на скрипці грати, чи на **піаніні**, а без маминого супчика тебе й схопив апендицит... (Є. Кононенко). Та й прославила свою Батьківщину своїм чудовим **сопраном** із драматичною колоратурою (Інтернет, 18.07.2012). Наостанку нота „сі” скаче вихлясом, То **сопраном** задзвенить, то загує басом (М. Артимович). Із привітанням звернувся до пані Людмили отець Микола, подякувавши чудовому **сопрану** за прекрасний голос, щире серце і безкорисливу душу, яку своєю працею, жертовністю вона вкладає в розбудову парафії (Інтернет, 21.06.2012). **Сопран** ще немає, а от альти вже є (Інтернет, 23.XI.2011). М'яко і ніжно з драматичним відтінком починається третій куплет. Тут невеликими жєстами проводжу основну мелодію з **сопранами**, а потім альтами (Інтернет, 16.06.2011).

В Інтернет-джерелах фіксуємо й словозміну іменника **табло**, наприклад: Сподіваюся, що наступного року навесні проблему з **таблом** на стадіоні «Україна» нам вдасться вирішити (Інтернет, 04.01.12). Тепер проблеми з **таблом** виникли на арені в Руані... (Інтернет, 15.01.12). Помічники Ферюсона травмували наставника „Манчестер Юнайтед” **таблом** (Інтернет, 10.03.12). Поки арбітр дає собі раду з **таблом**, Мехмеді мінєа Ярмоленка (11.05.12). Щойно до автомобіля з інформаційним **таблом** підійшли представники муніципальної міліції з вимогою прибрати автомобіль, незважаючи на те, що є письмове повідомлення міської ради (Інтернет, 28.10.12). Проблема з **таблом** в Ямаха S900. При вмиканні синтезатора на **таблі** з лівого боку висвічуються чотири вертикальні смужки, через кілька секунд з'являється меню, але в лівій половині **табла** замість символів хаотичний набір значків і букв; підкажіть, хто може, в чому проблема і де можна виправити танч? (Інтернет-форум).

Характерно, що не всі чужомовні іменники на **-о**, словозміну яких фіксують писемні тексти, мають в українській мові повну парадигму відмінювання. Наприклад, іменник **кредо**, що розширив свою семантику і вживається сьогодні у значеннях „девіз”, „основа”, „мета”, „принцип”, виступає в сучасних текстах переважно у формі орудного відмінка однини, наприклад: **Кредом** української політики повинно бути задоволення очевидних потреб усіх регіонів (Українське слово, 17.09.2009). Її життєвим **кредом** був девіз „не висуватись” (Інтернет, 24.XI.2009). Отже, саме „спокійна цирість” була **кредом** його (С. Плужника) світогляду й світосприймання, що не могли вибачити йому, коли в 20-і роки почалися в Україні політичні суди й процеси (Інтернет, 21.09.2011). Слова Богдана Лепкого про те, що „для України треба не тільки вмирати, але й жити”, були **кредом** цілого його життя (Інтернет, Українська думка). Ці слова Ісуса Христа були **кредом** у його житті (Інтернет, 04.07.2000). Українська література впродовж усього XIX ст. розвивалася в річищі народницької традиції, **кредом** якої було служіння народові (розумілося головним чином селянство) (Інтернет). Творчим **кредом** Лариса Денисенко вважає фразу „Бог вигадав сміх, аби люди не повбивали одне одного”, тому в її книгах присутня іронія (Інтернет, 24.03.2012). Освітній проект „Хай олімпізм життєвим стане **кредом**” (Інтернет, 18.02.2011). **Кредом** її життя були віщі слова: „Хай забудеться моє ім'я, але хай вічно живе Україна” (Інтернет, 18.03.2010). У Пилипа Кулика була пристрасть до рисування і малювання. Це, мабуть, було його **кредом** і критерієм власної філософії (Інтернет, 20.02.2000). Його життєвим **кредом** були два слова: Бог і Вітчизна (Інтернет, 25.07.2011). Хотілося б, щоб ці прислів'я були **кредом** у житті кожного (Інтернет). Але на першому місці в нього, без будь-яких сумнівів, сім'я, адже його життєвим **кредом** є вислів „Моя родина – моя фортеця” (Інтернет, 16.XII.2010).

Аналогічно у формі орудного відмінка фіксуємо вживання іменника **фіаско** („поразка”), наприклад: Настільки захоплюючий матч був. А завершився він повним **фіаском** аргентинців (Інтернет, 3.07.2010). Можна з великою правдоподібністю стверджувати, що спроби змішування різко відмінних національних груп закінчуються, як правило, **фіаском** і ведуть до виникнення німих, безініціативних і безлітатних мас, які потрапляють під гніт чужинців, а то й під цілковите винищення (Інтернет, 25.2.2011). Гра завершилася повним **фіаском** наших земляків. Ми програли із рахунком 1-4 (Інтернет, 15.05.2011). Можна з певністю констатувати, що невихід „Динамо” у груповий етап Ліги Європи стане справжнім **фіаском** для киян (Інтернет, 19.08.2011). Спроба створити дискусію з цього питання на сесіях Хмельницької міської ради завершилася **фіаском** (Інтернет, 24.05.2012). Ваші два роки, якими ви каламутили воду в місті, завершилися **фіаском** (Інтернет, 17.10.2012).

Виявлені в сучасних текстах факти відмінювання іншомовних іменників на **-о** є, безперечно, явищами морфології, яка, як критично зауважував у 1990 р. Ю. Шевельов, „в нас за неслухною традицією правопису 1928 року теж чомусь трактується в правописах” [28, с. 345]. Реабілітація словозміни в системі української мови окремих чужомовних іменників на **-о** стає однією із прикметних рис узусу, що й дає підставу говорити про потребу кодифікації цієї морфологічної норми в наших граматиках і словниках. Перший крок у цьому напрямі вже зробили І. Вихованець і К. Городенська в „Теоретичній морфології української мови”, де, зокрема, зазначено: „Поширені в українській мові слова іншомовного походження поступово в усному мовленні набувають словозмінних характеристик і входять до відповідних іменникових відмін” [2, с. 110]. Це твердження проілюстровано прикладами відмінювання іменників **метро** і **кіно**. Але якщо словозміна іменника **кіно** має в українській мові давню традицію і знаходить своє відображення як в уснорозмовному, так і в писемному мовленні, то наведена тут лексема **метро** (фр. metro,

від *metropolitain*) позначає порівняно нову реалію українського життя (першу лінію метрополітену відкрито в Києві лише 1960 р.). У лексичній системі української мови це запозичення закріпилося тоді, коли офіційний правопис рекомендував уживати подібні слова в незмінюваній формі, тому запропонована лінгвістами словозміна іменника **метро**, незважаючи на його високу функціональну спроможність, є поки незвичною для пересічних громадян і сприймається як просторічна, що й викликало бурхливий сплеск емоцій у засобах масової інформації. Тим більше, що з іменником **метро** успішно конкурують лексеми **метрополітен** (офіційна назва) і **підземка**, яку тлумачний словник подає з поміткою *розм.*, але яку останнім часом активно вживають у засобах масової інформації, зокрема й у мережі Інтернет, наприклад: *До 2025 року кийвська підземка розшириться на 23 станції* (26.09.2011). *Підземка рухається на південь* (28.09.2011). *Столична підземка модернізує 250 вагонів до 2015 р.* (8.01.2012). *Столична підземка не витримала сюрпризів погоди* (15.03.2012). *Столична підземка визначила графік роботи на період Євро-2012* (7.06.2012). *Столична підземка змінює режим роботи через Мадонну* (4.08.2012). *Столична підземка на 2 години перенесла початок занять у КПІ* (22.08.12). *Кийвська підземка знову заговорила англійською* (1.09.2012). *Підземка на Тросцину: без боргів та підвищення цін на проїзд* (Вечірній Київ, 24.09.2012). *Столична підземка обов'язково має дійти до Вишневого, Боярки та Ірпеня* (27.09.2012). *За два роки кийвською підземкою курсуватимуть нові потяги* (29.09.2012). *Проїзд у столичній підземці подорожчає* (25.09.2012). *Столична підземка розбудовується такими темпами, що їх і за радянських часів не було* (25.10.2012).*

Аналогічно не прищепилася поки і словозміна недавно запозиченої лексеми **євро**, хоча українські диктори активно пропагують на телеканалі СТБ уживання форм непрямих відмінків цього іменника (**євра**, **євром**, **єври**, **єврів**). Проте писемно зафіксованих випадків відмінювання лексем **метро**, **євро** та деяких інших не вдалося виявити.

Трапляються лише поодинокі випадки словозміни іменника **маестро**, напр.: *На даному етапі Олесь Береговий керує капелою бандуристів ім. Т. Шевченка при центральній товариства «Просвіта» в Буенос Айресі (Аргентина), яка була організована 6 червня 1961 року маестром Василем Качураком* (Вікіпедія). *Зустріч з маестром* (газ. Вільне життя (Тернопіль), 11.09.2011). У більшості ж зафіксованих слововживань ця лексема виступає в незмінюваній формі, порівн.: *Діалоги з маестро* (Культура і життя, 17.02.2012). *Години півтори ми втрюх розитували маестро про все на світі* (Інтернет, 6.05.2012). *І на останок я попросила маестро (це також наше традиційне прохання) дати пораду молодим музикантам, які теж мріють про диригентський пульта, фрак і паличку* (Інтернет, 6.05.2012). *Зустріч із маестро Бруно Монсенжоном* (Інтернет, 07.08.2012). *Про подорожі та привали, життєві пріоритети й цінності, надії, плани і сподівання в розмові з маестро Володимиром Гришком* (Інтернет, 5.02.2009). *З нагоди нещодавніх шевченківських днів я ї завітав до маестро* (Інтернет, 23.03.2011).

Як бачимо, мовна практика засвідчує неоднакове пристосування чужомовних іменників на -о до словозмінної системи української мови, тому задекларована в проєкті найновішої редакції українського правопису „орфографічна норма” не може сприяти задовільному розв'язанню проблеми. На сьогоднішньому етапі розвитку і функціонування української мови питання про відмінювання слів іншомовного походження (як і низку інших словозмінних характеристик слова) потрібно вилучити з переліку правописних правил і розглядати їх у граматиках у системі морфологічних норм (до речі, російські

* Треба сказати, що останнім часом і з деякими іншими запозиченнями на -о успішно конкурують лексеми, створені на українському мовному ґрунті, наприклад, *авто – автівка, фото – світлина*.

орфографічні кодекси ніколи не регламентували словозміну самостійних частин мови). При кодифікації морфологічної норми слід враховувати особливості реального вживання того чи іншого слова, відстежувати факти словозміни окремих чужомовних іменників на **-о** в текстах різної стильової належності й поступово впроваджувати їх до граматики та словників, причому необхідно визнати існування для окремих запозичених слів неповної відмінкової парадигми, що засвідчуватиме процес їх неповної морфологічної адаптації у словозмінній системі української мови. Відновленню словозміни окремих субстантивних запозичень на **-о** і популяризації вживання відповідних відмінкових форм сприяє мережа Інтернету, яка репрезентує „живе” мовлення українського соціуму, позбавлене свідомих редакторських втручань, тим більше втручань, що мають ідеологічну підоснову. І завдання лінгвістів – не нав’язувати суспільству наперед заданої морфологічної норми, а встановлювати її з огляду на ті факти реального слововжитку, що характеризують узус.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білодід І. К. Розвиток мов соціалістичних націй СРСР. – К., 1967.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004.
3. Головащук С. І. Словник-довідник з правопису та слововживання / За ред. В. М. Русанівського. – К., 1989.
4. Голоскевич Г. Правописний словник. – Вид. дев’яте. – Нью-Йорк, 1962.
5. Греч М. Практическая русская грамматика / М. Греч. – СПб, 1827.
6. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К., 1970.
7. Ізюмов О. Російсько-український словник. – 4-е вид., доп. й випр. за новим правописом. – Харків; Київ, 1930.
8. Історія українського правопису XVI–XX століття: Хрестоматія. – К., 2004.
9. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Репринт. вид. – Луцьк, 2006.
10. Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. – К., 1977.
11. Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису. Семінар. Київ, 28 листопада 2002 р. [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/seminars/materials>.
12. Мучник И. П. Неизменяемые существительные, их место в системе склонения и тенденции развития в современном русском литературном языке // Развитие грамматики и лексики современного русского языка. – М., 1964. – С. 148–180.
13. Німчук В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. ст. – К., 2002.
14. Новий словник іншомовних слів / За ред. Шевченко Л. І. – К., 2008.
15. Орфографічний словник української мови / Уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К., 1994.
16. Орфографічний словник української мови / Уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – Вид. друге, випр. і доп. – К., 1999.
17. Правописний словник / За ред. О. Панейка. – Друге доп. вид. – Львів, 1941.
18. Правописний словник / Уклад. О. Ізюмов. – Харків, 1931.
19. Російсько-український словник / Гол. ред. акад. А. Кримський. – Т. 1. – К., 1924; Т. 2. Вип. 1. – К., 1929; Т. 2. Вип. 2. – К., 1932; Т. 2. Вип. 3. – К., 1933; Т. 3. – Харків, 1927; Т. 3. Вип. 2. – К., 1928.
20. Російсько-український словник. – У 3-х томах. – Видання друге, виправлене. – Т. 1. – К., 1980; Т. 2. – К., 1981; Т. 3. – К., 1981.

21. *Синявський О.* Норми української літературної мови. – Львів, 1941.
22. *Сімович В.* Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. – 2-е вид., з одміними й додатками. – Київ; Ляйпціг [1921].
23. Словник української мови. В 11 т. – К., 1970–1980.
24. Словничок української мови і головні правописні правила та замітки до відміни / Зладив К. Кисілевський. – Станіславів, 1927.
25. Український правопис / Упорядкував І. Зілинський. – Третє доп. вид. – Краків ; Львів, 1943.
26. Український правопис. – 4-е вид., випр. й доп. – К., 1993.
27. Український правопис: Проект найновішої редакції. – К., 1999.
28. *Шевельов Ю.* У затінку совиних крил // Шевельов Юрій. Вибрані праці : у 2 кн. Кн. I. Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко. 2-ге вид. – К., 2009. – С. 334–348.
29. *Щерба Л. В.* Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974.

Стаття надійшла до редакції 05.10. 2011

доопрацьована 15. 10. 2011

прийнята до друку 10. 01. 2012

TO THE DECLINATION OF BORROWED NOUNS ON -O IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Zenowij Terlak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Ukrainian Language,
Universytets'ka Str., 1/234, 79001, Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 47 17*

The history of morphological alignment of borrowed nouns on -o considering the structure of the Ukrainian language is treated. Special attention is given to the nature of the morphological alignment of borrowings at the declension system. The opinion about the necessity to codify the declension of some borrowed nouns on -o in modern Ukrainian language was expressed.

Key words: declension of borrowed nouns, the norm, codification.

К СКЛОНЕНИЮ ЗАИМСТВОВАННЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ НА -О В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Зеновий Терлак

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского языка,
ул. Университетская, 1/234, 79001, Львов, Украина,
тел.: (032) 296 47 17*

Рассмотрено историю морфологической адаптации заимствованных существительных на -о в структуре украинского языка, обобщено наблюдения относительно характера включения некоторых заимствований в действующую систему склонения, высказано мнение о необходимости кодификации на современном этапе развития украинского литературного языка словоизменительных характеристик отдельных заимствованных существительных на -о.

Ключевые слова: склонение заимствованных существительных, норма, кодификация.